

Bruka, bevara och förädla

MONICA STRANDELL, *Frilansjournalist och fotograf*

«Uthyres: Arkivbyggnad i ursprungligt
skick med utsökt läge på Riddarholmen.
Ett av landets bästa exempel på 1800-talets
arkitektur och byggnadsteknik.
Huset har 5 000 kvm lokalyta och egen
rutschbana från andra världskriget.»

Det skulle kunna vara en annons från Statens fastighetsverk om Gamla riksarkivet som ännu vilar i damm och mörker i väntan på hyresgäst och varsam restaurering. Fastighetsverket har som förvaltare av Sveriges främsta arkitektoniska kulturarv flera krav att leva upp till. Kultur- och naturmiljövärdena i verkets fastighetsbestånd ska – enligt regleringsbrev från regeringen – brukas, bevaras och förädlas. Dessutom ska detta, vårt gemensamma kulturarv, levandegöras och det gäller alla fastigheter som verket äger och förvaltar. En majoritet av beståndet är hyresfastigheter. Dessa ska, också enligt regeringsdirektiven, ha marknadsmässiga hyror och hyresgästerna ska informeras om byggnadernas kulturhistoriska värden.

Men innan en historisk byggnad, som kom till för ett visst ändamål i en helt annan tid, kan börja användas med dagens krav på allt från brandskydd till telekommunikation och en god arbetsmiljö behöver den ofta byggas om eller restaureras och anpassas. Däremot görs inte sådana arbeten på spekulation. Därtill krävs en hyresgäst som skriver under ett kontrakt och som också är beredd att vänta tills restaureringen är klar. Ett framgångsrikt exempel på detta är Östra stallet i kvarteret Krubban på Östermalm som fick 2005 års ROT-pris för «ett projekt där man med rimlig ekonomi har funnit en långsiktig användning för en byggnad som i princip stått tom i 70 år». Byggnaden är också Riksantikvarieämbetets bidrag till Designåret 2005.

Kungliga livgardets kasern med stallflyglar uppfördes 1805–1817 efter ritningar av arkitekten och löjtnanten Fredrik Blom. Militäretablissemangen «Kongl. Lifgardet till häst» ansågs vara

Originalinredning
med arkivhyllor
i Gamla riksarkivet
på Riddarholmen.

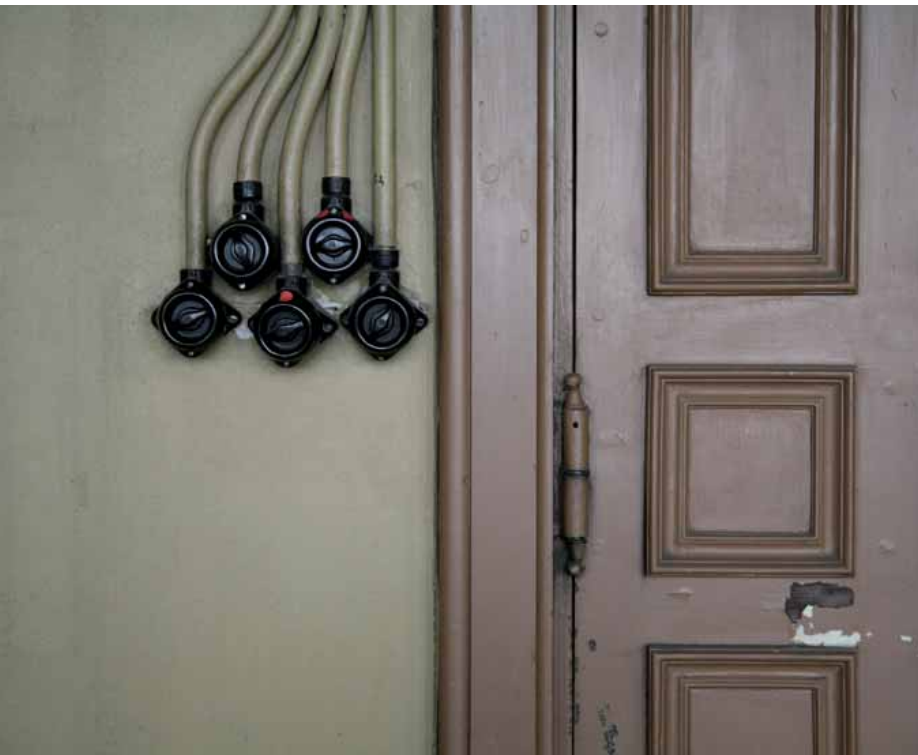
Ulrika Bergström,
projektledare för
Östra stallet och
samordningschef på
kulturavsnittet.

Östra stallet före och
efter ombyggnad.

Från början fanns
inte elektricitet i
Gamla riksarkivet,
det kom till senare.

en nyskapelse inom svensk arkitektur, en kombination av kärv enkelhet och monumental värdighet. Östra stallet stod övergivet i flera decennier innan det började restaureras 2002.

– Vi gör avvägningar mellan kulturhistoriska värden och krav från hyresgäster, försöker lösa tekniska problem och balansera olika intressen med bibehållen lyhördhet för byggnaden och dess historia. Det kan finnas känsliga föremål att ta hänsyn till, det kan vara byggnader som är svåra att hantera, värma upp och modernisera och släppa in folk i, säger Ulrika Bergström, projektledare på Statens fastighetsverk för Östra stallet.

Hon är numera samordningschef på kulturarvsenheten och har ett mera övergripande ansvar.

– Vårt uppdrag är ju att tillgängliggöra våra byggnader för allmänheten i så hög grad som möjligt. Byggnaderna mår också bra av att användas och få en kontinuerlig tillsyn. En av huvudfrågorna är att hitta rätt hyresgäst och lämplig användning. Vi måste bedöma vad byggnaden klarar av utan att göra någon åverkan på de kulturhistoriska värdena.

I fallet med Östra stallet skrev sfv ett tioårskontrakt med hyresgästen Riksantikvarieämbetet. Och så kom inte långt efter inflyttningen regeringsbeslutet att flytta Riksantikvarieämbetet till Gotland för att kompensera för att regementet i Visby lades ned. Forskningsbiblioteket som också är öppet för allmänheten ligger dock kvar i Östra stallet.

– Det var viktigt för Riksantikvarieämbetet att flytta in i Östra stallet och byggnaden blev en stark symbolfråga i den debatten. Det är ett exempel på att värden i byggnader kan spela en stor roll och bli en symbolisk gest. Våra byggnader har en historisk förankring som våra hyresgäster uppskattar. Att bebo gamla hus med rumsliga kvaliteter och knyta samman historia med framtid ger en särskild upplevelse.

Håkan Langseth, White arkitekter, anlätades som arkitekt för ombyggnaden av Östra stallet.

– Jag försökte tidigt definiera vilka egenskaper som jag tyckte var karaktäristiska för byggnaden. Det var de stora rummen med genomblickar, takkonstruktionen och träpelarna. Enkelheten och tydligheten i de arkitektoniska detaljerna var också påtaglig.

Därför var det viktigt att bevara så stora öppna ytor som möjligt och ha ett

återhållet formspråk. Färgsättningen in-
vändigt blev densamma som den ur-
sprungliga och ytskikten målades med
linolje-, lim- och kalkfärg; pelarna mar-
morerades som de var från början.

I dag är det allmänt accepterat att an-
vända traditionella metoder i den här ty-
pen av ombyggnader. Professorn och
slottsarkitekten Ove Hidemarks stora res-
taureringsarbete av Skoklosters slott åren
1968–78 i samarbete med Byggnadssty-
relsen har haft stort inflytande. Hide-
marks förhållningssätt till en gammal
byggnad var banbrytande och kom att
bilda skola genom att gamla metoder,
tekniker och recept användes, hämtade
ur böcker från 1600-talet.

Projektet Östra stallet drevs av en väl
sammansatt trio: Ulrika Bergström
på SFV, Marianne Lundberg, chef för an-
tikvarisk-tekniska avdelningen på Riks-
antikvarieämbetet och arkitekten Håkan
Langseth, White arkitekter.

– Det var roligt att samarbeta med två
så kunniga och engagerade personer.
Och att vi tre arbetade åt samma håll är
en orsak till att resultatet blev så bra. Ett
hus blir aldrig bättre än sin beställare, an-
ser Håkan Langseth.

Gamla riksarkivet på Riddarholmen i
Stockholm har inte varit i bruk under de
senaste tio åren då de sista delarna av ar-
kivsamlingarna flyttades ut. Huset ritades
av arkitekten Axel Fredrik Nyström och
uppfördes under åren 1887–90. Inflytt-
ning i huset, som då var Stockholms hög-
sta, skedde året därpå. Byggnaden är ett
uniktt exempel på det sena 1800-talets
institutionsbyggande och var mycket
modern för sin tid. I dag är det ett av få
bevarade hus av sin art i Europa.

Lisbeth Söderhäll är Fastighetsverkets
projektledare för Riksarkivet. När hon vi-
sar runt i de ödsliga arkivlokalerna kastar
en ivrig vintersol in sina strålar genom de
höga fönstren som spänner över två,

Ursprungliga takmålningar
är bevarade i trapphuset.

Lisbeth Söderhäll, projektledare
för Gamla riksarkivet vid Statens
fastighetsverk.

ibland tre våningsplan. Atmosfären är påtaglig.

– Fönstren är så stora för att man skulle kunna arbeta i dagsljus. Av brandskäl ville man undvika att dra in elektricitet i huset, el kom först långt senare, berättar Lisbeth Söderhäll.

Trots rädslan för elektricitet installerades en av Sveriges första elhissar i huset, men med motorn väl isolerad i källaren. Ett tidigare försök att driva hissen med vattentryck hade misslyckats.

Efter mer än hundra år bär de stora fönstren smuts från de förbipasserande koleldade järnvägsloken på sin tid och senare från den täta stockholmstrafiken som stryker förbi den stora huvudfasaden, som vetter mot järnvägsspåren och Ridarhuset.

– Fönstren har dubbla järnbågar som inte går att öppna, därför har de inte kunnat putsas. Men vi har hittat lösningar på detta och annat i en planerad, varsam restaurering på husets villkor. Riksantikvarieämbetet har godkänt de föreslagna åtgärderna för att huset ska kunna användas utifrån de krav som ställs i dag. Nu återstår att hitta en hyresgäst som vill skriva under ett kontrakt och vara beredd att vänta i tre år tills restaureringsarbetet är klart, berättar Lisbeth Söderhäll.

Margareta Källström vid AIX Arkitekter har engagerats av Fastighetsverket för att göra förslag på återanvändning av den gamla arkivbyggnaden.

– Utgångspunkten är att byggnadens förutsättningar ska styra ombyggnaden och upprustningen. De nya brukarna ska sökas bland dem som accepterar och värdesätter husets rumsindelning och den standard som är möjlig att ge beträffande klimat och teknik.

Kontor i storrum passar bra i de flervåriga arkivrummen medan de rikt dekorerade före detta läsesalarna och kansli rummen skulle bli vackra mötes- och sessionssalar. En stor del av upprustningen och kostnaden är att rengöra huset både invändigt och utvändigt, att få in luft och ljus, el- och telesystem, säger Margareta Källström.

En värdebeskrivning av Riksarkivet utförd av Johan Rittsél vid AIX Arkitekter betonar det unika med en byggnad från 1890-talet i orört, ursprungligt skick och som vittnar om dåtidens avancerade konstruktion och installationsteknik. «Det sena 1800-talets byggnadsverk var länge hårt kritiserade och med lågt anseende bland såväl arkitekter som antikvarier

varför många rivits, byggts om och förändrats. Framför allt gäller detta byggnadernas interiörer. Riksarkivet är nästan helt oförändrat sedan 1890 både vad gäller fasader, planlösning, installationer, ytskikt och delvis lös inredning», skriver Johan Rittsél.

Ett av få tillägg i huset är en bokstört, en rutschkana för böcker och arkivalier som kom till under andra världskriget för att värdefullt arkivmaterial skulle kunna forslas ut snabbt och transporteras från staden, vilket skedde i februari 1940. Störten fick stå kvar och sattes i ordning igen vid Kubakrisen 1962. Bokstörten har lett till en intressant diskussion om bevarande eller inte. Frågan är om trapphuset ska få tillbaka sitt ursprungliga utseende eller om bokstörten ska vara kvar för kommande generationer att påminnas om landets beredskapstid.

– Vi stöder oss på den restaureringsideologi som innebär att nya tillägg, exempelvis nya innerfönster med värmeglas, kommer att se nya ut men utan att bli så avvikande mot de gamla. Det är en balansgång mellan att bevara helheten och husets atmosfär och att också kunna urskilja vad som är nytt, säger Margareta Källström.

Även den inhägnade gården till Riksarkivet kommer att tas om hand. Det är en fin solbelyst plats som planeras bli förgård till den nya huvudentrén och även uteplats för ett kafé eller för en restaurang.

Lisbeth Söderhäll ser en fördel i att byggnaden inte blev restaurerad långt tidigare. Då hade man nog inte gått lika varsamt fram som man gör i dag, menar hon. Men hon ser fram emot en upprustning av den värdefulla byggnaden som så väl behöver användas för att må bra.

Nu väntar Gamla riksarkivet bara på att få resa sig ur sin slummer och öppna dörrarna för en ny tid. **KV**

Fönstren har inte kunnats putsas och inredningen är i stort sett intakt sedan huset var nytt år 1890.

Gamla riksarkivet på Riddarholmen.

